

megnyilvánuláson kívül a regényben csak itt-ott akad egy kis szívből jövő mosoly, kacagás vagy nevetés. Bármilyen véleményo és személyes tapasztalata van is Szabó Pálnak a paraszti érzelmenyilvánításokról és a kamaszlányok nevetéséről, ez túlzás.

Az kétségtelen, hogy talán egész felszabadulás utáni irodalmunkban kevés olyan grönnyörű költői kép van, mint amilyen például az Új föld-ben a répaegyelést megelőző. Annál bántóbbak azonban azok a képek, amelyek messze esnek a költőiségtől ugyanabban a műben. Az első fejezet bemutatja a Bördős-család egyik vacsorázását. A szeptemberi este csendjét a „hörbölés” veri fel. Az útra kihallatszik — a regény szerint — a hangulatos őszi estében, a hangulatos, fás tanyaudvarról a vacsorázó parasztesalád szür-esölése. Nem finomkodásról, túlérzékenykedésről van itt szó részünkről. Még csak azt sem akarjuk vitatni, hogy vannak, akik evés közben szür-esölnek. Azt sem vitatjuk, hogy ezt le lehet írni, de miért ezzel akar bevezetni bennünket Szabó Pál a kedves parasztesaládhoz? Talán csak nem az „igazi paraszti hangulat” kedvéért? — Ez a fajta képalkotás parasztíróinknak arra a korszakára emlékeztet, amikor az urbánusok finomkodásával szemben (egyébként ugyanolyan helytelenül) naturalista képekkel akarták a maguk „nemszégylet, eredeti természetességét” hangsúlyozni.

Kirívó képek: a borbélyszékben elalvó öreg paraszt orrát megcsiklandozzák, és erre „csak az arcát húzza össze, hogy a ráncok kinyiljanak, mint az ibolya, kéken, lilán”. Vagy: Sárközi tizenhétéves lánya krumpliszedés közben nyújtózkodik, „hónalján ki van szakadva viseltes, fakó blúza s haja kibuggyan, mint égő mályvarózsa”.

Ilyen modoros, kirívó képek persze csak elvétve akadnak a regényben. Talán itt fel is soroltam mindet. Mégis említsük meg őket, hogy Szabó Pál is meg mások is végleg szabadítsák meg stílusukat a modorosságoktól.

Az eddig megjelent szép és igaz, az Új föld értékeit méltó kritikák mellett talán úgy érezheti az olvasó, hogy ez a kritika egyoldalú. Jóformán csak hibákról tesz említést. Az osztatlan elismerés, a hibák óvatos kerülgatése idején azonban van némi jogosultsága az olyan észrevételek szóvátételének, amelyek a hiányosságok elemzésével hozzájárulhatnak népünk nagy küzdelmét ábrázoló irodalmi alkotásaink művészi színvonalának emeléséhez.

NACSA DY JÓZSEF

Hozzászólás a vitához

A közelmúltban Déry Tibor új alkotása, a **Simon Menyhért születése** című kisregény jelent meg a Szépirodalmi Kiadó kiadásában. A mű megjelenése már önmagában is sokatmondó, írónak, olvasónak, kritikusknak egyaránt. Közel egy éve annak, hogy lezajlott a **Felelet** második kötetével kapcsolatos nagy vita, mely lényegében bírálta nemcsak Déry munkássága egészének eredményeit és főképp fogyatékoságait, de élesen hozta napfényre új irodalmunk szinte minden hibáját, problematikáját. A vita hullámai azóta elültek, irodalmunk nagy lépésekkel halad előre a fejlődés útján. — s ez nagyrészt a vita elvi tisztázódást elősegítő szerepének köszönhető.

Azt hiszem azonban, a kisregénnyel kapcsolatosan mégsem volt egészen felesleges emlékeztetnem erre, hiszen a mű elemzése minden bizonnyal ismételtelen felvet olyan kérdéseket, melyek ott előkerültek, hibákat, melyekét írónk azóta kijavítottak, s eredményeket, melyeket túlszárnyalt már a fejlődés lendülete.

A múlt évi vitazáró értekezleten, Révai elvtárs szavaival élve, Déry becsületes önkritikával élt. Az ő hozzászólása, bár sok tekintetben nem nevezhető egyértelműnek, volt az, mely kaput hagyott a hibás elvi nézetek megváltoztatására. A most megjelent kisregény bizonyos kettősséget mutat az önkritika szempontjából: egyrészt Déry megfogadta a párt s önmaga adott szavát, s a legjobb úton halad afelé, mely lényegében hátfordítást jelent eddigi, részben helytelen esztétikai és politikai nézeteinek, s egy egészséges, a párt irányvonalával megegyező szemléletmód kialakítása felé vezet. Másrészt ugyanakkor a kisregény egészen világosan megmutatja azt is, hogy Déry még csak részben jutott el az új útra, a régi hibák nem egy esetben

még ma is jellemzik írásművészetét. Ez az a kettősség, mely megadja a kisregény művészi értékelésének ingadozó jellegét, s mely kiindulópontjául szolgált egy — szerintem nem minden megnyilvánulásában helyes — vitának is.

A múlt évi Déry-vita kemény hangja után egyes kételkedők azt hitték — vagy inkább: abban reménykedtek —, hogy Déry elveszíti alkotókedvét, hátatfordít a mai élet problémáinak. Tévedtek, akik erre gondoltak. Éppen a vita eredménye az, hogy Déry most olyan igényű alkotással lép az olvasóközönség elé, mely egyes részleteiben már a szocialista-realista ábrázolóművészet minden értékét és mélységét magában hordozza.

Éppen ezért nem lenne helyénvaló, ha hozzászólásunkat a régi hibák felhánytortogatásával kezdenénk. Nemcsak lebecsülnénk ezzel az író fejlődésének lehetőségét, de a kritikai szematismus veszélye is környékezne: előre megkonstruált elmélet és „elvi szempontok” alapján akarnánk ítélni olyan könyvről, mely esetleg már nem a régi elmélet, s egészen más elvi szempontok alapján íródott. Ebben tökéletesen igazat adok Pándi Pálnak, aki a Csillag októberi számában ír erről. (Más összefüggésben nem adhatok igazat Bodnár György bírálatával szemben Pándinak, aki a fiatal kritikust ilyenféle kritikai szematismussal vádolja.)

Vizsont másik oldalról meg kell állapítanunk azt is, hogy amennyiben a kisregényben előkerülnek Déry munkásságának régi hibái — mint ahogy előkerülnek —, természetesen a kritikusnak valamiféle kapcsolatot kell keresnie az író régebbi munkásságának fogyatékságai s a jelenlegi hibák között — mint ahogy ez, nem túlságosan jelentős mértékben ugyan, de még is van.

Pándi és Bodnár kritikája egymással ellentétes előjelű: egyikük köromszakadtáig védi a kisregényt, másik annál hevesebben támadja. Mindkét nézőpontban sok igazság rejlik, de nézetem szerint kissé túllőttek a célon, — s részben elterelődött a figyelem a legfontosabb kérdésről. Hogyan értékeljük végső fokon Déry új művét?

Mielőtt részletesebb tárgyalásba kezdenék, egyet senki nem vehet az író szemére: az őszinteség hiányát. Ebből a kisregényből is világosan láthatja mindenki, hogy Déry nem akar a régi úton továbbhaladni. Az író megfogadta önkritikáját, s fejlődő életünk új problémái felé fordult. A fordulat, az írói szándék becsületességében nem kételkedhetünk. S az, hogy Déry nem érte el még a kitűzött célt, hogy nem tudta elképzeléseit hiánytalanul és tökéletesen megvalósítani — ezt nem lehet kizárólagos érvényre csak a múlt hibáival magyarázni. Természetszerűleg idő is kell ahhoz, hogy valaki egy több mint harmincéves írói pályája hibáit és eredményeit összegezhesse, s munkája **gyakorlatában** is megtalálja a helyes utat. Déry eljutott már a világnézeti tisztázódás fordulópontjához — amint ezt a kisregény bizonyítja —, de az írásművészet gyakorlatában még kísértenek a régi hibák.

A szocialista rend megváltoztatja a dolgozó embert, új embertípust formál, a szocialista ember nagyszerű típusát. Ezt az igazán emberréváltást példázza Déry új kisregénye. Három falu lakossága összefog, hogy egy akkor születő gyermek s a szülőanya életét megmentse. Nem valami hétköznapi polgári humanitásról van itt szó, hanem az egymás sorsáért aggódó, egymás sorsával törődő **közösség** monumentális tetteről, olyan hősiességről, mely csak a szocializmus körülményeiben élő emberek sajátossága. A példa, amit az író tolla megmutat, nem egyedi, elszigetelt jelenség hazánkban, számtalan hasonlót tudnánk mellé sorakoztatni. Déry tehát helyesen cselekedett akkor, mikor nem félt a valóban szinte emberfeletti hősiesség megmintázásától —, tipikust alkotott. A helyzet, a körülmények, az emberek cselekedetei mindenképpen erre mutatnak.

De már éppen ezzel kapcsolatban problémák merülnek fel az említett két, egymással vitázó kritikában. Bodnár a szituációból negatív következtetéseket von le Déryre vonatkozóan. Az író unakassága régebbi hibáinak újból való jelentkezését véli felfedezni a cselekmény indulójelenetében, a valóság egészét létrehozó körülményelemekben: „Az excentrikus szemlélet szolgálatában áll a véletlenek túlhalmozása. (Bodnár Kiemelése. P. Z.) Simon fiatal feleségének váratlanul érkezik el az ideje. Az egyetlen szomszédasszony, aki segítségére lehetne, 'véletlenül' éppen 40 fokos lázban fekszik, a szomszéd egyik lába pedig 'véletlenül' hónapok óta gipszben van.

Az erdészgyakornokok, akiket segítségért lehetne küldeni a közeli falvakba, alig pár hete érkeztek meg a soproni főiskoláról — nem ismerik a hófúttá utat. A legközelebbi falu orvosa 'véletlenül' ugyancsak 40 fokos lázas beteg, s mindehhez 'véletlenül' éppen azon a télen olyan hóvihár dúlt a fennsíkon, amilyenre tíz esztendeje nem emlékeznek az odavalósiak. A véletlennek ilyen mérvű halmozása, az író vissza-visszatérő kommentárjaival együtt a történet egyszeri jellegét hangsúlyozza, s — akarva-akaratlan — megakadályozza az olvasót, hogy az esetet általános érvényűnek, az alakokat követendő példaképnek érezze." (Csillag 1953. július. 1056. lap.).

Ezzel szemben Pándi Pál a következőképpen vélekedik erről: „A szocialista realizmus nem tiltja ki az irodalomból a véletlent, ha annak eszmei és művészi hatása a regény összefüggésében megfelelő, ha rajta keresztül a lényeges, a szükségszerű tör fel. Tehát jogos a véletlen akkor, ha érvényesíti, (sőt: alakítja) a tipikust, és nem rombolja. A véletlennek is van jellegzetessége, tipikussága. Nagy írói biztonság és erő kell ahhoz, hogy a regény konkrét valóságában megérezze annak a helyzetnek, annak az időnek, azoknak a körülményeknek egyrészt 'adekvát' véletlenjeit, másrészt a véletlen érvényesülésének lehetséges fokát. Déry Tibor egyiket sem véti el. A kisregény 'véletlenei' nem keltik a helyzet preparálásának érzését az olvasóban, mert Déry Tibor nagy írói biztonsággal él a történet megírásában ezzel az eszközzel." (Csillag, 1953. október. 1534—35. lap.) Amit Pándi a véletlenről, illetve annak valóságfunkciójáról, a véletlen és szükségszerű dialektikájáról mond, helytálló. Ugyanígy igaza van a kisregényre konkretizált mondanivalójának is. De a konkrét példák felsorolásában, Bodnárt illető híralata, s védelme a kisregény irányában, a felszínen marad. Egyedül a vihar indokoltságának megokolására ad átfogó, mély magyarázatot. Szerintem azok a véletlenek jelentős részben, melyek a kisregényben szerepelnek, többségben nem is játszanak lényeges szerepet a helyzet tipikussá érzésében. Az erdészgyakornokok nem ismerik az utat nagyon, — lényeges ez? Annyiból, hogy fennáll az eltévedés veszélye. De ha ismernék, talán könnyebben tudnák megtenni? Távolról sem. Az út attól éppoly nehéz maradna. S ha a legközelebbi falu orvosa éppen nem volna 40 fokos lázban fekvő beteg, talán könnyebben vergődnének át a hófúttá utakra rakodott hótömegben? Nem! Legfeljebb azzal a rövid idővel érkezének hamarabb, amennyi a másik orvos keresésével elhúzódott. Am a lényeges nehézségeken ez nem könnyítene. Tehát mind Bodnár, mind Pándi túlságosan nagy jelentőséget tulajdonított a véletlenek szerepének, pedig azoknak inkább csak környezet-funkciójuk van, mintsem a tipikus helyzet építőkövel. A leglényegesebb véletlen egyike a hirtelen, időelőtti szülés — aminél Pándi helyesen érvel: nem is nagyon véletlen; a másik a vihar. A vihar, mint véletlen azonban a kisregényben, a szükségszerűség hordozója, annak megjelenítőjévé, kifejezőjévé válik, s mint ilyen, a történet végén nem véletlen immár, hanem ön-maga ellentétévé erősödik, a megtörtént szükségszerűséggé. A vihar véletlen egyedisége összetalálkozik a némileg korábban bekövetkező szüléssel: ez a véletlen-keret. De azoknak az embereknek a hősiessége, akik harcolnak a természet megvadult elemeivel, már nem véletlen, hanem szocialista életünk szükségszerű jelensége. A véletlen-keret tehát szükségszerűség-tartalommal telítődik, s ebből adódik a tipikus szituáció.

De haladjunk tovább egy lépéssel. Nincs igaza Bodnárnak, mikor Déryt „hétköznapi realistává” degradálja. A kisregény nem felel meg a szürke hétköznapiasság elméletének. Kétségtelen, Déry hangsúlyozza ezt, néhol talán kissé hántó erősséggel is, de maga a kisregény egészen mást mutat. Termézetes, hogy „hétköznapi hősök” szerepelnek a műben, mint ahogy nem lehet három falu lakossága egyértelműen földreszállott mesebeli hős. Déry írása azt akarja példázni, hogy a szocialista építés „hétköznapiainak” cselekvő emberei milyen emberfeletti tetteket képesek végrehajtani, anélkül, hogy monumentális hősökké lennének méretezve, egyszerűen csak azért, mert szocialista emberek.

A következő vitatott kérdés a szereplők intellektuális arca megrajzolásának hiánya a kisregényben. Itt részben Pándi egyetért Bodnárral, de nem tér ki bővebben a kérdés lényegére. S itt ütközünk a hétköznapiasság problémájába a szó negatív értelmében. Bodnárnak nincs igaza, mikor azt állítja, hogy a szellemi arc megrajzolásának hiánya a kisregényben — világnézeti szempontból — szinte az idő- és területenkívüliséghez vezet el. Bár

kétségtelen, fennállhat ennek veszélye. Egészen másról van itt szó. Amit az előbbiekben elmondtunk a hétköznapiság cáfolatáról, a regényben szereplők **összességére általánosságban** tekintve megállja a helyét. Am ha az egyes embereket vizsgáljuk, ha nem a három falu hős lakosságának cselekvő egészét tekintjük, hanem az egyes embert, a párttitkárt, a férjet, Espersitet, a mozdonyt befűtő Menyus bácsit, akkor előtűnik az intellektuális arc megrajzolásának hiánya, és ennek a hiánynak a hétköznapiság problémájával való összefüggése. Az egyes emberek többé-kevésbé sikeresen megrajzolt figurák, de szellemi arculatuk ábrázolása elnagyolt, esetleges. S bár itt Pándi Déry mellett áll ki, részint mégis kénytelen Bodnárnak igazat adni, és eltérő véleményének igazolására ő is csak elszigetelt, egyes példákat tud felhozni a kisregényből. Az intellektuális arc hiánya az, ami negatív értelemben hétköznapivá teszi az embereket az írói bemutatás szempontjából, ugyanakkor idő- és területenkívülivé, bizonyos mértékben megokolás nélkülivé, egyfajta értelemben elvonttá. A történet szempontjából ez nem jelent idő- és területenkívüliséget — mert nyilvánvaló a szocialista állami szervek és a párt irányító-mozgósító szerepe, — annál inkább Déry szempontjából. Déry már eljutott addig, hogy új életünk eleven problémái fel fordult, s meg tudja látni ennek az életnek tipikus jelenségeit is. Csak éppen a cselekvő egyes embert nem látja még a maga egyéni — a közösséggel összefonódó — életének teljes értelmi, gondolati és érzelmi gazdaságában. Ez az a pont, ahol Déry továbblépett ugyan, de megakadt a felszín jelenségeinél.

Ezzel a problémával függ szorosan össze a kisregényben megjelenő egyoldalú moralizálás, melynek képében az író, miut objektív harmadik szakítja félbe az események sodrát, s szól bele az útbaigazítás, magyarázkodás igényével a történet további alakulásába. Már maga a hang sem a legmegfelelőbb. Az olvasó kétségkívül joggal vállveregető, fölényes bölcselkedést olvashat ki belőle; készen talált igazságot. Viszont hiányzik az elmélkedésekből az írói indokolás ereje. Tekintsünk el a minden bizonnyal ebben is szerepet játszó, úgynevezett dérytiboros modorosságtól, s próbáljuk megvilágítani a kérdést az előbb mondottakkal való összefüggésében. A kettőség nyilvánvaló: az író lényegében azt mondja el, többé-kevésbé szürke mondatokban, amit hősei intellektuális arcának megrajzolásával kellett volna bemutatni — a cselekedetek erkölcsi-értelmi indokolását. Déry azonban a felszínen marad, s a valóság mélyebb rétegeinek feltárása helyett megelégszik néhány odavetett mondattal. Ez azután alapjában helytelen, fordított kettőséget eredményez. A hősök élnek a maguk életét, cselekednek legjobb belátásuk szerint, nem pedig az író által hangoztatott erkölcsi normák követelményeinek megfelelően; pontosabban: úgy cselekednek, csak ezt nem ábrázolja Déry. Viszont ezek az erkölcsi normák, megfelelő körülményekben, ha az emberek cselekedetébe ágyazva jelennek meg, lényegében helyesek, — a szocialista ember öntudata tartalmát és célt adna nekik. De így, néhány szürke mondatban meghúzódvá valóban elcsépelet, frázisos polgári álmorállá silányulnak. Ez azonban nem lényegük, hanem elvontságuk eredménye. Déry ezzel, akarva-akaratlanul, a régi hibába esik vissza, s ezen a ponton helyes Bodnár elemzése.

Mindennek egy oka van: Déry helyes útra lépett, de nem lépett eléggé előre még. Bizonytalankodik, és nem ismeri eléggé a járást ezen a területen. A polgári moralizálás, amely a kisregény lapjain megjelenik, viszont — véleményem szerint — már nem a világnézeti szektánság tükröződése, hanem annak szükségzerű következménye, hogy Déry nem ismeri, nem ábrázolja elég mélyen a ma emberét. Az általa hangoztatott erkölcsi normák nem lényegüknél, fogva polgáriak, hanem inkább a kisregényben betöltött s Déry által tévesen értelmezett **funkeiójuk** következtében.

A kritikák közül szinte egyik sem emlékezett meg a kisregény stílusáról. Pedig Déry itt ugyancsak jelentős lépést tett előre. Stílusa nemcsak tovább egyszerűsödött — a **Befejezetlen mondat** mondatainak bonyolult elvontságához viszonyítva, — de közvetlenebbé, kifejezőbbé, sokkal inkább plasztikussá vált. „Január közepe táján hirtelen, megenyhült az idő, az ég beborult. A felhők alacsonyan jártak, mint a rossz álmok, meg-megnyomták a tájat, mely máról holnapra ellaposodott, elveszítette égnek szálló, tündöklő csúcsait. Eltűnt a Tarkó kopasz búbja, a Gerenavár, a Rákmár, a Várgyakra, a Bácsóbükk. A fennsíkon, melyet köröskörül immár csak felhők határoltak, mint a hideglelés, végigfutott a köd. Sötét volt dél csúcsán is,

mintha mégcsak pitymallana." Néhol még kissé száraz. földrajzi leírásként ható írásmódot használ. (Pl. a történet elején.)

Összefoglalva az elmondottakat: egy pillanatig sem kétséges az, hogy a Simon Menyhért születése előrelépést jelent nemcsak a **Felelet** második kötete, de Déry egész eddigi munkásságához viszonyítva is. Érződik rajta az az őszinte, becsületes szándék, mellyel írója a jelen nagy kérdései felé fordult, szakítva ezzel nem egy hibásnak bizonyult nézetével, megbírált téves elméletével. A megkezdett úton azonban nem tud eléggé messzire jutni — ebben, és nem elsősorban a múlt tévedéseiben kell keresnünk a kisregény hibáinak credendó okát. Még nem tudott eléggé mélyre hatolni a ma jelenségeinek ismeretében és sokrétű, gazdag ábrázolásában.

A kisregény azonban, elsorolt és elemzett hibáival egyetemben is új irodalmunk jelentős alkotásai közé tartozik. S kritikai életünk tartozik annyival Déry Tibornak, hogy elismerje ezt a kétségtelen tényt. Hiszen ez az alkotás állomást, fordulópontot jelent lényegében az író életében is: új alkotások sorozatát. S Déry Tibor ebben a kisregényben megmutatta, hogy tud írni a jelenről is, sőt bizonyos vonatkozásaiban jobban, elevenebben, mint a múltból.

Elsősorban ezek azok a szempontok, melyeket figyelembe kell vennünk ennek az alkotásnak megítélésénél. S csak így értékelhetjük helyesen a maga teljességében. Szocialista életünk egyik tipikus jelenségének ábrázolását adja — három falu hősi küzdelmét. De a három falu hős lakossága nemcsak egyszerűen a születő gyerek életbenmaradásáért küzd. A megszületendő fiúgyermek életéért vívott harc nagyszerű jelképévé magasodik annak a monumentális küzdelemnek, melyet dolgozó népünk folytat a születő új megszilárdításáért, a szocializmus felépítéséért. Én ebben látom Déry regénye mondanivalójának lényegét, és ebben a regény művészi értékének jelentőségét.

PAPP ZOLTÁN